

Dva rusistické sborníky z Nitra ve znamení kreativity Andreje Červeňáka

Červeňák, A.: *Člověk a text*. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, katedra rusistiky, Nitra 2001, 251 s.

Vladimír Solovjov po sto letech. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, katedra rusistiky, Nitra 2001, 191 s.

Prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc. přišel opět s novou monografií: po *Dostojevského sneh* a *Deseti statích o slovenskej literatúre* (obě 1998) je tu triptych zahrnující teoretickou problematiku, která je nyní A. Červeňákovi blízká: slavistiku, komparatistiku a bádání o sneh (jak sám říká „snologie“). V úvodu, v němž se píše o vizi sebezničení lidstva, autor poznamenává: „Aby k tomu nedošlo, člověk a ľudstvo sa musia vzdať všetkých parciálnych a lokálnych právd, ktoré ešte včera im pomáhali žiť a prežiť, a nastoliť univerzálnu pravdu, ktorá by bolo totožná so zmyslom života a človeka ako východiska i cieľa tejto planéty.“ (s. 13).

V oddílu *Reflexie slavistické* si autor nejprve všímá pojmu světové či všelidské literatury, výběrově probírá různá pojetí, aniž by se však podrobněji zabýval různými, často křiklavě protikladnými koncepcemi, jež i v poslední době ve střední Evropě vznikaly, mluví o D. Đurišinovi a jeho „předinternetové“ světové literatuře a nynější „internetové“ (jen v názvu), ale především znovu vyzývá k antropologizaci samotné literární vědy jako výrazu návratu k člověku coby obrany před „kosmickou difúzností“ (s. 31). Podobně antropologicky (tak pojímal a pojímá především Dostojevského) se dívá také na romantismus ve studii *Romantizmus ako esteticko-antropologický genologický fenomén* (s. 33-44). Nevím, zda vývoj tzv. západních a slovanských literatur v období romantismu přesně odpovídá Červeňákovu názoru, že „západny sa oblieka prevažne do hábov univerzálnych (kozmičský smútok), slovanský do hábov národných túžob a očakávaní“ (s. 36), spíše bych řekl, že slovanský mesianismus v sobě univerzalizmus už musí mít a autorův oblíbený Dostojevskij tento protiklad takřka vyvrací, ale Červeňákovi jde o něco jiného: domnívá se, že v slovanských literaturách lidské romantické cítění je antropogicetější a přizpůsobuje i tradiční romantické antiteze pravdy a lži, nebe a pekla, smrti a nesmrtnosti konkrétním lidským personifikacím nebo vlastnostem: „Slovanský romantizmus (romantizmus ako smer, ktorý demonizuje človeka a vytvára z neho titana alebo zloducha) ešte viac prehľbuje antropologický invariant slovanských literatúr.“ (s. 37). Takto také koncipuje tzv. antropologickou genologii dedukující svá východiska z motivů lidské aktivity, jež jsou přírodní (genotyp), sociální (fenotyp) a duchovní (nootyp) podstaty. Pro genologii je tedy nejdůležitější nikoli morfologie, ale spíše antropologický invariant (s. 38). Ve studii *Pokus o poetologické dominanty slovenského romantizmu* (s. 45-57) píše autor o historickém tématu a historických žánrech a o mytologizaci, v pojednání *K problematike demonizmu v ruskej literatúre* (s. 58-67) uvádí, že antiteze démoni – cherubíni existuje v normativních poetikách (klasicismus, romantismus, socialistický realismus), zatímco v nenormativních poetikách dochází k oslabení principu deizace a demonizace, ačkoli i tu se projevuje tláhnutí k didaktizaci (některé postavy v dílech I. Turgeněva, F. Dosto-

jevského a N. Černyševského). V tomto případě bych se zcela neztotožnil s antiteckým viděním normativní – nenormativní a jejím ztotožněním s některými vyjmenovanými směry – je to mnohem složitější a literatura je uměním potud, pokud se těmto schémátům dokáže vyhnout nebo do nich zcela nezapadnout. Na druhé straně právě tato schémata slouží jako pomocné prostředky k racionálnímu uchopení složitých procesů s vědomím, že jde o modelování, nikoli o exaktní obraz literární reality. Podnětná je studie o metodologických souvislostech české a slovenské slavistiky (s. 68-78) – autor píše o komparatistice, genologii, bohužel však nezachycuje některé podstatné práce (je tu zmíněno i brněnské periodikum *Litteraria Humanitas*); kromě potěšitelných shod by bylo také možné najít ostré metodologické rozdíly, ovšem nejen po linii český – slovenský, které všeobecný dialog naopak posilují.

Komparatistický oddíl uvádí studie *Slovensko-ruské literárne relácie*, v níž je slovenská literatura viděna metaforicky barvitě jako literatura na východo-západním rozhraní: „Oproti sebe stoja dve koncepcie života a tvorby: západná, uprednostňujúca ľudský individualizmus, racionalizmus a pragmatizmus, a slovanská – s ideou kolektivismu, iracionality a transcendencie. Korene slovenskosti sú v slovanstve, ale hlava žije na Západe. Treba si ponechať korene i hlavu. Veľké umelecké diela vždy vznikali ako zápas o jednotu, syntézu, semiózu...“ (s. 93). Ve stati *Tajomstvo človeka v tajomstve textu* analyzuje autor tzv. ontologickou ekvivalenci v překladu na dobových (monolog Chlestakova obsahující literární realie, kde se v překladu použila náhrada – známější ruská nebo domácí) nebo imanentních realii (jak přeložit v moderní próze „dobryj molodec“ nebo „krasna devica“, viz Dostojevského novelu *Bytná*). Snad lze tyto imanentní realie nazvat také hlubinným kontextem – ten je – v důsledku prolongované divergence dvou jazykových soustav v moderní ruštině a dvou kulturních světů – zvláště důležitý a v překladu působí často jako nepřekročitelná bariéra, neboť slovenština ani čeština nejsou tak stylově hloubkové a vrstevnaté. Vynikající je zdánlivá drobnost, totiž stať *Překlad ako ontologická pyramída*, v níž badatel dokázal spojit detail s velkým teoretickým přesahem. Jde o ruský překlad novely Františka Švantnera (Slováci tomuto směru, který představuje on a třeba Margita Figuli, říkají „naturismus“, u nás stále převažuje označení „lyrizovaná próza“) *Nevesta hól*: původní dílo je emocionálnější, překlad je racionálnější. Stylistické posuny mají zvláštní distinktivní ontologicko-stylistické zabarvení, říká Červeňák a pokračuje: „Švantnerova panteistická pudovosť, zmyslovosť a iracionalita nadobúdajú podoby a hodnoty akéhosi vecno-transcendentálneho charakteru a evokujúce niektoré roviny Dostojevského metafyzickej reality. Že by Švantner a Dostojevskij?“ (s. 107-108). Autor jde po stopě a dochází k názoru, že připodobnění k Dostojevskému není záležitost překladatelského kódu, ale leží přímo ve faktuře Švantnerovy novely. Ve stati *K problematice palimpsestu – antropologického a estetického* (s. 115-131) se autor věnuje románu Ladislava Ťažkého *Útek z Neresnice* (1999), v němž je jedna z postav identifikovaná s Dostojevským. Červeňák pak palimpsest v Ťažkého provedení typologizuje na formální antropologický, sublimovaný antropologický, idealizující a okrajový a nakonec na hru na antropologický palimpsest. Autor studie dochází k závěru, že spisovatel v souladu s dobovým vědomím využívá palimpsestickou situaci, ale vidí ji jako problém univerzálního navazování. Zatímco postmoderna využívá spíše širšího pojetí

palimpsestu jako intertextuality, Ťažký se kloní k širšímu pojetí palimpsestu jako textu nebo kontextu v textu. Materiálově a metodologicky zajímavá je stať o Dostojevském v meziválečném Slovensku (s. 132-145), stejně jako studie věnovaná památce Dionýze Ďurišina *V. Nabokov – kritik F. M. Dostojevského* (s. 146-155), kde se Červeňák zamýšlí nad Nabokovovou zaujatou negací Dostojevského: „Nabokov neargumentuje, zjednodušuje, parafrázuje [...] Nabokov odmietol vedu (vedeckú analýzu) a preto sa aj on ocitol na úrovni vulgarizujúceho publicistu, akých v Rusku bolo nesmierne množstvo.“ (s. 153). Takřka vševysvětlující je Nabokovova vyslovená touha „shodit Dostojevského“ – po tom ostatně toužili i jiní a touha porazit Dostojevského vedla například M. Gorkého nejen k závisti, nenávisti a patrně i k výzvě k zakázat inscenace *Běsů* (bylo v tom i známé Gorkého pokušení modernou, dekadencí, naturalismem nebo komplex autodidakta ve snobské společnosti literárních salonů), ale také k románu *Život Klíma Samgina*. V komparatistice se Červeňák dostává stále častěji k slovenské literatuře, například ve srovnání her Osvalda Zahradníka a A. P. Čechova; průkazná je také stať o Nitře a její ruské recepci na pozadí Velké Moravy a staroslověnské cyrilometodějské tradice.

Kontemplativním vrcholem svazku je „snologická“ partie začínající originální stať *Senilita ako umelecký postup*, která se týká románů Petra Jaroše. Mohli bychom říci, že Červeňák je asi největším znalcem hledání ruského podloží v slovenské literatuře, které je poměrně silné – ostatně stejně jako v české literatuře, jen je třeba se umět dívat (studie *Dostojevského stavebnice v tvorbe Jána Tužinského*, s. 191-203). V sérii stať o snu *Sen a symbol*, *Sen a vnútorný sujet*, *Sen ako poetologický fenomén* (s. 204-237) a nakonec *Epilóg ako problém* (s. 238-247) formuluje autor koncepci ontologické poetiky a stejně jako jiní literární vědci dospívá k tomu, že literární morfologie je nedostatečná, že je třeba se dostat do sféry jakési duchovní soudržnosti (s. 245): to je problém Dostojevského románu *Bratři Karamazovovi* a Aljošovy ideje zmrtvýchvstání, kterou pronáší „poloúsměvně“ a „polonadšeně“ – nedorostl ještě tomuto poznání; k tomu dodáváme, že problém nezralosti člověka a lidstva je u Dostojevského klíčovým a představuje patrně to největší vizionářské tajemství jeho díla: něco neuvěřitelného se stalo nebo stane, ale nikdo není tak zralý, aby to pochopil (*Legenda o Velikém inkvizitorovi a překroucení Kristova poselství*). Červeňákovy studie přinášejí řadu nových témat, jimiž se letošní jubilant (70) v posledních letech intenzivně zabýval, a to – jak je jeho zvykem – živě, polemicky a podnětně.

Nitranská katedra rusistiky je již dlouho „druhým centrem“ nitranské školy – kromě současného Ústavu literární a umelecké komunikace. Nemohlo jí proto ujít ani 100. výročí úmrtí Vladimíra Solovjova (1853-1900). I tomuto sborníku dal A. Červeňák směr a metodologické podloží: v úvodu k sborníku definuje Solovjova jako originálního ontologa, který v době krize lidského „já“ nabízel perspektivu bohočlověka a boholidstva (s. 6). Fundamentální, spíše religionistickou či teologickou problematiku přinášá známý slovenský znalec ruské filozofie J. Komorovský ve studii *Všejednota a univerzalizmus v náboženskej filozofii Vl. S. Solovjova*: spatřuje v něm muže, který spojoval katolicismus a pravoslavi: zde však myslím, že tyto trendy vyjádřené i v různých jiných hnutích první poloviny 20. století nelze u Solovjova v tak vyhraněné podobě najít. Spíše jde o tendence a studium než o vyhraněnou syntézu. Par-

ciální a převážně reprodukční ráz mají práce **V. Jakubovské**, **C. Diatky** a **E. Markoviče** (jde tam o Solovjovovu filozofii celistvosti, o Solovjovův názor na Platóna a o Solovjovovu interpretaci Nietzscheovy ideje nadčlověka. Podnětnější jsou studie v druhém oddíle, kde jde o Solovjova a umění. **A. Červeňák** interpretuje Solovjovův názor na smysl umění, **P. Liba** v rozsáhlé kontemplaci komentuje svou lekturu Solovjova, někde s příslušnými přesahy a aktualizacemi, **D. Kšicová** píše o Solovjovově poezii, další stati **L. Benedikové** (o ruské ideji u V. Solovjova), **O. Engelové** (Solovjov a mladší symbolisté) a **M. Antoše** (Solovjov jako literární kritik) dotvářejí portrét mnohostranné, chtělo by se říci skoro renesanční osobnosti. V třetím oddíle jde jen zdánlivě o marginálie: **Z. Matyušová** Solovjova lehce portrétuje, **S. Koryčánková**, která píše o lexikálních řadách v Solovjovově poezii, je autorkou nové české knihy o Solovjovovi (*Vladimir Solovjov. Gorněje i Dol'něje v poezii Vladimira Solovjova. Leksičeskije rjady. Poetičeskije obrazy*. Brno 1998).

Ivo Pospíšil

Bátorová, M. : **J. C. Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre**. Veda, Bratislava 2000, 158 S.; 9 Abb.

Genau dreißig Jahre nach der maßgebenden Hronský-Monographie von Alexander Matuška aus dem Jahre 1970 und nach zahlreichen Aufsätzen verschiedener Literaturwissenschaftler aus den letzten Jahren,¹ auch von der Autorin selbst, legt Mária Bátorová mit *J. C. Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre* die nächste Jozef Číger-Hronský gewidmete Monographie vor. Die Autorin will nach eigenen Worten mit ihren Vorgängern nicht polemisieren, sondern die vorhandenen Studien und Erkenntnisse ergänzen, indem sie aus einer ganz neuen Richtung an Hronský herangeht. Die neue Zeit habe nämlich Veränderungen gebracht, welche die freie Erforschung des gewählten Themas mit der gewählten Methode ermöglichen – so heißt es im Vorwort (S. 7). Das Wesen dieser Methode bleibt im Verlauf des Textes jedoch unklar, obwohl sich eines bald herausstellt: es handelt sich um eine Mischung ganz verschiedener Zugänge. Sie beinhaltet die traditionelle und hermeneutische Interpretation (etwa der Farben- und Namensymbolik), die „parallele Kontemplation“ (S. 9; diesen von Zdeněk Mathauser geprägten Begriff wendet Bátorová für die komparatistischen Verfahren des Motiv-, Themen- und Problemvergleichs an) sowie die Verbindung mit Fragestellungen aus anderen Disziplinen: der Ethnologie (im besonderen der Mythos- und Mythologieforschung), der Soziologie (im Kapitel über die Stellung des Autors im 20. Jahrhundert), der Psychologie (vornehmlich des Autors, nicht seiner Figuren), der Anthropologie und der bildenden Kunst.

¹ Als einer der ersten begann sich Ján Števíček in *Moderný slovenský román* bereits 1983 mit Hronský zu beschäftigen.